

BİR MODEL ARAYIŞI OLARAK ULUSLARARASI İMAM HATİP LİSELERİ

ve

*Ahmet KOYUNCU** - *Mehmet BİREKUL***

ÖZET

Bu çalışma, bir model arayışı olarak dünyanın gündemine sunulan Uluslararası İHL'lerin amaç, misyon ve vizyonuna ilişkin temel problemleri gündeme taşıyarak, pratikte karşılaşılan sorunlarını tespit etmeye ve buradan hareketle bu okullarla ilgili içten bir bakışın hakim olduğu bir durum tespitine odaklanmaktadır. Türkiye'nin özellikle son yıllarda ekonomik, sosyal ve siyasal anlamda kat ettiği mesafe ve kendi içerisinde ve bölgesinde yükselen grafiği, tarihi arka planda önderlik etmiş olduğu halklara birçok konuda olduğu gibi eğitim alanında örneklik teşkil etmektedir. Bu anlamda ülkemizde geçmişten günümüze büyük bir birikimin ürünü olarak İmam Hatip Okulları da bugün sınırlarını aşan ve geniş bir coğrafyada model olarak kullanılması sık sık gündeme getirilen okullar olarak karşımıza çıkmaktadır. 2006 yılında Kayseri'de akabinde İstanbul ve Konya'da (72 ülkeden 790 öğrenciye) eğitim vermeye başlayan bu okulların amaçları,

* Yrd. Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, SBBF, Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi

** Yrd. Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, SBBF, Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi

işleyişi ve gelecek perspektifini konu alan bu çalışma, konunun tüm taraflarını kuşatacak yöntemi ile de bir ilk olma özelliği taşımaktadır. Bu kapsamda Konya, Kayseri ve İstanbul'da öğrenim gören toplam 790 öğrenciden 420'sine (okulların öğrenci sayıları da göz önünde bulundurularak) anket formu uygulanmış, yine tüm okullarda öğrencilerle odak grup görüşmeleri gerçekleştirilmiş ve kurum yöneticileri ve öğretmenler ile yarı yapılandırılmış mülakatlar yapılmıştır. Ayrıca elde edilen veriler bağlamında Din Eğitimi Genel Müdürlüğü (DEGM) ve Türk Diyanet Vakfı (TDV) yetkilileri ve konunun uzmanları ile fikir ve veri alışverişinde bulunulmuştur. Elde edilen anket verileri SPSS programında çeşitli analiz teknikleri ile değerlendirilmiş, odak grup görüşmeleri ve mülakatlardan elde edilen veriler ise sorun analizi, tespitler ve çözüm önerileri başlıkları altında sınıflandırılmış, ardından tüm bilgiler temel problem alanlarına göre bir araya getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası İmam Hatip Liseleri, Eğitim, Müfredat, Mevzuat

1. Giriş: Uluslararası Bir Eğitim Modeli Olarak İmam Hatip Liseleri

Cumhuriyet döneminde eğitim sistemi içerisinde yer alan başlıca kurumlardan birisi olan İmam Hatip Okulları kuruluşlarından bugüne kadar ortaya çıkış şekli, yapısı, müfredatı, öğrencileri ve mezunlarıyla Türkiye'nin gündeminden hiç düşmeyen bir konu olagelmıştır. Cumhuriyet projesi içerisinde mektep-medrese ikilemine son vermenin formülü olarak 3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun 4. Maddesi gereği açılan bu okullar Cumhuriyet tarihi boyunca oldukça zengin bir deneyime sahip olmuşlardır. 1924 yılında 29 yerde açılan bu okulların tamamı 1930 yılına kadar öğrenci yokluğu gerekçesiyle kapatılmıştır. 1949 yılında 10 ay süreli olarak açılan imam hatip yetiştirme kurslarının yetersiz bulunmaları üzerine 1951 yılında ilkokula dayalı 7 yıllık İmam Hatip Okulları tekrar açılmıştır. Bu tarihten sonra özellikle 1973 yılında çıkarılan Milli Eğitim Temel Kanunu ile okullara lise statüsü kazandırılması, mezunlarına üniversiteye giriş hakkının tanınması ve kız öğrencilerinin de bu okullara kabul edilmesiyle sayılarında ve öğrenci mevcutlarında ciddi artışlar olmuştur. Bu kurumlardaki niceliksel artış kamuoyunda 28 Şubat süreci olarak bilinen 1997 yılındaki süreçte sekiz yıllık kesintisiz eğitim ile orta kısımlarının kapatılması ve üniversiteye

giriş sisteminde yapılan katsayı uygulaması ile 1998'ten 2003 yılına kadar ciddi düşüş göstermiştir. 2003 yılından sonra bu okulların öğrenci mevcudu ve popülaritesi tekrar yükselişe geçmiştir (Kaymakcan ve Aşlamacı, 2011: 72)

Aslına bakılırsa bu okulların tarihsel birikimi Cumhuriyet Dönemi'nin de çok öncesinde İslam eğitim geleneği içerisinde değerlendirilebilir. Bir bakıma İslam eğitim geleneğinin devlet himayesindeki Nizamiye medreseleriyle başlayan Selçuklu-Osmanlı-Türkiye tecrübesi çizgisinde geldiği noktayı temsil eden İmam Hatip modelinin fikri temellerini Osmanlı devletinin modernleşme süreciyle birlikte, Tanzimat döneminden itibaren yaşadığı entelektüel dönüşüm sırasında, gelenek ile modern arasında uyum bulma çabası oluşturmuştur. Modelin uygulamaya dönük tecrübesini ise medrese geleneğinin, Tanzimat sonrası ihdas edilen batı tarzı mekteplerle karşılaşması ve ortaya çıkan mektep-medrese ikileminde girilen medrese ıslah çalışmaları teşkil etmiştir. Modelin Cumhuriyet döneminde, Tanzimat'tan itibaren devam eden fikri ve pratiğe dönük girişimlerin neticelenmesi, eğitim sistemi içerisindeki konumunun belirlenmesi ve unsurlarının bir araya getirilmesi ise bahsedildiği gibi Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile mümkün olmuştur (Aşlamacı, 2013: 12).

İmam Hatip modelinin bu birikimi diğer bir deyişle doğunun gelekseli ile batının moderninin bir uyum içerisinde sunma çabası son yıllarda pek çok Müslüman ülke için bir model özelliği kazanmasına sebep olmuştur. Diğer taraftan Türkiye'nin İslam dünyası içerisinde son dönemlerde hızla gelişme gösteren grafiği ve yönetim şekli, İslam anlayışı ve doğu-batı arasındaki dengeyi aksettiren konumu sebebiyle pek çok ülkenin dikkati Türkiye üzerine çevrilmiştir. Bu ülkelere destek olma, yeni bakış açıları kazandırarak yeni ufuklar açma stratejisi ile Türkiye'nin son yıllarda özellikle Afrika ülkeleri başta olmak üzere yetişmiş din adamı ihtiyacını karşılama ve eğitimli insan profiline katkı sağlama düşüncesi "Uluslararası İmam Hatip Liseleri"nin açılmasında temel teşkil etmiştir. Böylelikle dünya ölçeğindeki Müslüman ülkelerin çocuklarının ülkemizde ve kendi ülkelerinde eğitilmelerinin sağlanmasının yanında, bu alanda eğitim ve kültür işbirliğinin geliştirilmesi amacıyla 17.08.2006 tarihinde Milli Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü ile Türki-

ye Diyanet Vakfı arasında bir protokol imzalanmış, bu protokole binaen ülkemizde Uluslararası İmam Hatip Liseleri açılmıştır.

Din Eğitimi Genel Müdürlüğü yabancılara yönelik yürüttüğü eğitim hizmetlerinin temel amacını, Müslüman ülke ve toplulukların din eğitimi ve din hizmetleri personelinin yetiştirilmesine yardımcı olmak, bu ülkelerle ülkemiz arasında sağlam, kalıcı bir dostluk köprüsünün kurulmasını temin etmek ve hoşgörüye dayalı makul dini anlayışı yerleştirerek dünya barışına katkı sağlamak şeklinde özetlemektedir. Nitekim söz konusu protokole göre okulların amacı, “yurt dışından Türkiye’ye öğrenci getirerek bu öğrencilerin İslam dinini doğru bir şekilde öğrenmelerini, bu ülkelerle ülkemiz arasında dostluk köprüsü oluşturulmasını ve aydın, hoşgörülü, din ve vicdan hürriyetine sahip **müspet (pozitif) bilimlerle donanmış din görevlilerinin** yetiştirilmesini sağlamaktır.”

Bu amaca matuf olarak yurt dışından gelen öğrencilerin ülkemizde İmam Hatip Lisesi eğitimi almalarına dönük faaliyetler 2006 yılında başlatılmıştır. Başta Balkanlar, Kafkaslar ve Afrika ülkeleri olmak üzere halkı Müslüman olan ve Müslümanların yaşadığı diğer ülkelerde din eğitimine ihtiyaç duyan, en başarılı öğrenciler bu okullara kabul edilmeye başlanmıştır. İlk olarak 2006 yılında Kayseri’de Mustafa Germirli Uluslararası Anadolu İmam Hatip Lisesi, ardından 2011 yılında İstanbul’da Fatih Sultan Mehmet Uluslararası Anadolu İmam Hatip Lisesi ve son olarak 2012 yılında Konya’da Mevlana Uluslararası Anadolu İmam Hatip Lisesi açılmıştır. Bu liselerin yanında Ankara Batıkent semtinde 20.000 metrekare arsa üzerine yeni bir okul yaptırılması için proje çalışmaları da sürdürülmektedir. 72 farklı ülkeden toplam 790 öğrencinin eğitim öğretime devam ettiği bu okullardan sadece Kayseri Mustafa Germirli Uluslararası Anadolu İmam Hatip Lisesi mezun vermiş durumdadır (Bkz: DEGM)

Uluslararası İmam Hatip Liselerinin bugünkü konumunda Milli Eğitim Müdürlüğü Din öğretimi genel Müdürlüğü kadar Türkiye Diyanet Vakfı’nın da katkısı büyüktür. Zira ülkelerinden seçilen ortaokul mezunu öğrencilerin ulaşım, sağlık ve diğer giderleri Protokol çerçevesinde Türkiye Diyanet Vakfı tarafından karşılanmaktadır. Başbakanlık onayı ile parasız yatılı öğrenci kapsamına alınan bu öğrencilerin barınma ve iye giderleri ise bakanlık tarafından karşılanmaktadır. Bu okullardan

mezun olan öğrenciler İlahiyat Fakültelerine sınavsız geçebilmekte veya üniversitelerin aradığı şartlar çerçevesinde istedikleri üniversitelerde üst öğrenime devam etme hakkına sahip bulunmaktadır. İlahiyat fakültesine devam eden öğrenciler yükseköğrenimleri süresince Türkiye Diyanet Vakfı tarafından desteklenirken, İlahiyat Fakültelerinde okumayan öğrenciler ise kendi imkânları ile burs bularak farklı fakültelerde okuma imkânına kavuşabilmektedirler.

Sonuç itibarıyla Türkiye’de 50 yıllık geçmişi olan ve son yıllarda uluslararası bir eğitim modeli ve boyutu kazanan İHL modelinin hali hazırda ülkemizde eğitim faaliyeti yürüten Uluslar arası İHL’ler bağlamında değerlendirilmesi amacıyla söz konusu okullarda eğitim, öğretim, müfredat ve öğrenci hizmetleri boyutunda karşılaşılan sorunların tespiti ve sorunların çözümüne yönelik önerileri içeren bu çalışma ile gerek Uluslar arası İHL’lere gerekse bu alanda yapılacak çalışmalara destek sağlanması hedeflenmektedir.

2. Araştırma Bulguları

Araştırma hali hazırda eğitim öğretime devam eden 3 okulda gerçekleştirilmiştir. Söz konusu okullardan Kayseri Mustafa Germirli Uluslararası Anadolu İmam Hatip Lisesi’nde tüm sınıflarda, İstanbul’da Fatih Sultan Mehmet Uluslararası Anadolu İmam Hatip Lisesi’nde 9, 10 ve 11. Sınıflarda, Konya Mevlana Uluslararası Anadolu İmam Hatip Lisesi’nde ise sadece 9 ve 10. Sınıflarda öğrenci bulunmaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin profillerine bakıldığında program gereği öğrencilerin tümünün erkek olduğu görülmektedir. Öğrencilerin %24,5’i 14-16 yaş, %72,2’si 17-19 yaş ve 3,4’ü 20 yaş ve üzeri olup, %2,5’i 9. Sınıf, % 44,4’ü 10. sınıf, % 29,9’u 11. Sınıf ve % 23,3’ü son (12.) sınıftır. Son sınıfların tamamı Kayseri Mustafa Germirli Uluslararası Anadolu İmam Hatip Lisesi öğrencileridir. 9. Sınıfların toplam yüzde içinde oldukça düşük bir orana sahip olmasının temel sebebi araştırmanın dönem başında gerçekleştirilmesi dolayısıyla söz konusu öğrencilerin yeteri düzeyde Türkçeye sahip olmamasıdır.

Katılımcıların %52,3’ü Afrika, %18,8’i Orta Asya, %8’i Uzak Doğu, %6,7’si Orta Doğu, %10,8’i Balkan, %3,4’ü ise Kafkas ülkelerinden gelen öğrencilerden oluşmaktadır. Söz konusu rakamlar Din Eğitimi Genel

Müdürlüğü (DEGM) ve Türk Diyanet Vakfı (TDV) verileri ile de örtüşmektedir. Öğrencilerin ailelerinin ekonomik durumuna bakıldığında %56,2'sinin orta, %28,8'inin orta-üst ve üst gelir grubuna sahip olduğu görülmektedir. Nitekim baba mesleğine bakıldığında en yüksek oran %19,1 ile iş adamı, tüccar, sanayici, üst düzey bürokrat iken bunu %17,8 ile (hakim, savcı, doktor, mühendis, bürokrat, akademisyen gibi) profesyonel mesleklerin takip ettiği görülmektedir. Annenin mesleğinde de ev hanımından (%75,5) sonra en yüksek oranı %9,2 ile profesyonel meslekler oluşturmaktadır. Kardeş sayılarında ise 6 ve üzeri kardeşe sahip olanların oranı %26,6 ile en yüksek orana sahiptir. Bu oranın ortaya çıkmasındaki en temel etken Afrika ülkelerinden gelen öğrencilerin sayılarının fazlalığıdır.

2.1. Vizyon ve Misyon

Araştırmaya temel teşkil eden Uluslararası İHL'lerin misyonu ve vizyonu ile ilgili olarak gerek anket gerekse odak grup görüşmeleri ve mülakatlardan elde edilen verilere nispetle en temel konu Uluslararası İmam Hatipler'in amacının ne olduğudur. Bu soruya cevap olarak MEB ile TDV arasında imzalanan bu protokol gösterebilir. Nitekim bu protokole göre okulların amacı, "yurt dışından Türkiye'ye öğrenci getirerek bu öğrencilerin İslam dinini doğru bir şekilde öğrenmelerini, bu ülkelerle ülkemiz arasında dostluk köprüsü oluşturulmasını ve aydın, hoşgörülü, din ve vicdan hürriyetine sahip **müspet (pozitif) bilimlerle donanmış din görevlilerinin** yetiştirilmesini sağlamaktır." Ancak protokolde ifadesini bulan bu amaçların pratikte farklı algı ve uygulamalara konu olduğunu görmek mümkündür. Bu konuda sadece öğrencilerin değil DEGM, TDV, okul yöneticileri ve eğitimcilerin (öğretmenlerin) algıların da farklılıklar mevcuttur. Nitekim her okulda bu konuya ilişkin farklı bir anlayış söz konusu olup, bu durum eğitim ve öğretime de yansımaktadır. Buna göre DEGM ve TDV yöneticileri daha ziyade din görevlisi yetiştirmeye odaklanırken okul yöneticileri arasında din adamı, alim, iyi bir Müslüman yetiştirme gibi farklı algılar göze çarpmaktadır. Esas itibarıyla burada üzerinde durulması gereken "müspet bilimlerle donanmış din görevlisi" ifadesinin imkanı ve müspet ilimlerin programdaki yeri ve müfredattaki konumu itibarıyla söz konusu hedefe ulaşmada yeterli olup olmadığına ilişkindir.

Tabi ki burada en önemli konulardan biri de öğrencilerin düşünceleridir. Öğrencilerin çoğunluğu Uluslararası İHL'ye din görevlisi olmak amacıyla gelmemiş olup, Türkiye'de eğitim görmek istemelerinin temel sebebi burada (ülkelerine nispetle) daha iyi ve kaliteli bir eğitim alacaklarına olan inançlarıdır. Buna göre, öğrencilerin çok büyük bir bölümünün (%66,4'ünün) İHL'yi tercih sebebi din eğitimi almak değildir. Bu durumun ortaya çıkmasında Türkiye'ye gelirken din eğitimi alacaklarını bilmemenin yanı sıra gelinen ülkenin toplumsal yapısı ve sosyo-ekonomik özellikleri oldukça etkilidir. Özellikle medrese eğitiminin yaygın olduğu ülkelerden gelen öğrencilerin konuya ilişkin ifadeleri bu durumu net bir biçimde açıklamaktadır: *“bizim orda zaten hocadan geçilmiyor. Hocaya (din adamına) zaten kimse itibar etmiyor. Ben buradan (din adamı olarak) mezun olup gittiğimde bana da kimse itibar etmeyecek. Yani döndüğümde ülkeme bir faydam olmaz. Dini anlatsam bile kimse dinlemez. Ama doktor olsam, mühendis olsam o zaman sözüm dinlenir, bu yolla dini anlatmam da hem daha kolay hem de daha faydalı olur.”*

Bunun en belirgin göstergelerinden biri de öğrencilerin üniversite eğitimi için düşündükleri bölümler içinde İlahiyatın sadece %21 gibi oldukça düşük bir paya sahip oluşudur. Öğrencilerin bu tercihinde öne çıkan en önemli husus öğrenci seçimine ilişkindir. Nitekim öğrenciler Türkiye'ye gelirken burada din eğitimi alacaklarını ve din görevlisi olarak yetiştirileceklerini bilmediklerini ifade etmiş, dahası bazı öğrencilerin neden burada oldukları konusunda bir kanaatlerinin olmadığı görülmüştür. Bu konuya aşağıda daha detaylı bir biçimde yer verilecektir. İbrahim H. Göver'in Kayseri Mustafa Germirli Uluslararası İHL'sinde gerçekleştirdiği yüksek lisans çalışmasında da Türkiye'de aldıkları eğitim sonrası ilahiyat alanında çalışmayı düşünen öğrencilerin %27,1'lik bir orana sahip olması söz konusu verileri destekler niteliktedir (2013:109).

Uluslararası İHL'lerin amacına ilişkin tüm tarafların zihninde bir belirsizlik söz konusudur. Bu belirsizlik, öğrenci seçimine, eğitim sistemine, programa, müfredata ve müfredata uygun olarak belirlenecek eğitim materyallerine ve ders işleme metotlarına kadar eğitim öğretimin tüm safhalarına yansımaktadır.

Şayet Uluslararası İHL'ler din adamı yetiştiren kurumlar olacak ise, bu durumda en temel sorun, öğrencilerin dini formasyonlarına ilişkin karmaşadır. Genel olarak Kafkaslar, Balkanlar ve Orta Asya ülkeleri dışındaki ülkelerden öğrenim görmeye gelen öğrencilerin önemli bir bölümü ülkelerinde zaten din eğitimi almış olup, söz konusu eğitimin alındığı kurumların başında medreseler gelmektedir. Kafkaslar, Balkanlar ve Orta Asya ülkelerinden gelen öğrencilerin "çok ağır" şeklinde nitelendikleri eğitimi, medrese eğitimi almış öğrenciler yetersiz bulmaktadır. Ayrıca medrese eğitimi alan öğrencilerin bir bölümünde var olan yanlış bilgi ve algılar ileriye ket vurmaktadır.

Bir diğer sorun da mezhep farklılığına ilişkindir. Uluslararası İHL'lerde verilen dini eğitim ağırlıklı olarak Hanefi Mezhebini baz almakta olup, farklı mezheplere mensup bölgelerden gelen öğrenciler için problem teşkil etmektedir. Bu öğrencilerin büyük bölümü, okulun amacı din adamı yetiştirmekse, bu eğitimi kendi dillerinde, kendi mezheplerinde kendi ülkelerindeki medreselerden almalarının kendileri için daha faydalı ve verimli olacağını düşünmektedir.

Bu noktada cevap bekleyen sorulardan biri de Türkiye'nin uluslararası diplomatik ilişkilerinde bu öğrencilerin nerede konumlanacağı, bir rol üstlenip üstlenmeyeceğine ilişkindir.

Son kertede Uluslararası İHL'lerin temel amacının din görevlisi yetiştirmek mi, yoksa Türkiye'de olduğu gibi din eğitiminin yanında farklı disiplinlere de imkan tanıyan bir model mi olacağı cevap bekleyen ana soru olmakla birlikte Türkiye'nin uluslararası camiadaki konumuna okulların sağlayacağı katkı ve özellikle Türk dış diplomasisi içinde aktif rol alacak insan kaynağının yetiştirilmesine ilişkin bir beklentinin olup olmadığı net değildir.

2.2.Öğrenci Seçimi

Türkiye'deki İmam Hatip Liseleri'nde eğitim görmek isteyen yabancı uyruklu öğrencilerde aranan bazı kriterler mevcuttur. Bu kriterler, Türkiye'deki ilköğretim okulunun 8. sınıf seviyesine denk bir eğitim-öğretim kurumunu en az iyi derece (% 70) ile bitirmiş olmak, geçerli bir mazereti olmaksızın ilköğretimden sonra öğrenimine iki yıldan fazla ara vermemiş olmak, erkek olmak, başvuru tarihi itibarıyla 17 yaşından

gün almamış olmak, ülkelerindeki öğrenimleri süresince disiplin cezası almamış olmak, Türkiye’de eğitim görmeye engel fiziksel ya da zihinsel bir sağlık problemi bulunmamak, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmamak şeklinde sıralanmaktadır (Türkiye Diyanet Vakfı, İmam-Hatip Liseleri Başvuru Rehberi, s.12). Bu kriterlere uygun olmak kaydıyla başvuruda bulunan öğrenciler, MEB ile TDV arasında imzalanan protokol kapsamında; Dışişleri Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı ve TDV yetkililerinden oluşan bir komisyon tarafından ön eleme işlemine tabi tutulmaktadırlar. Ön elemelerin ardından ilgili ülkelere bir heyet gönderilerek öğrencilerle mülakat yapılmaktadır. Mülakatta öğrencinin davranışları, eğitime olan ilgisi, özel yetenekleri, genel kültürü, sahip olduğu temel dini bilgiler ile Kuran-ı Kerim bilgisi dikkate alınmaktadır. Müşavirliklerde, Elçiliklerde, Elçiliğe bağlı merkezlerde, Vakıf koordinatörlüklerinde bire bir ya da video konferans aracılığı ile online olarak yapılan mülakatların sonuçlarına göre adayların kesin kabul ve yerleştirme işlemi yapılmaktadır.

Öğrencilerin önemli bir kısmı (%31,7) hangi amaçla geldiklerini bile tam olarak bilmedikleri bu okullara ağırlıklı olarak (%32,4) ülkelerindeki Türk okullarının yönlendirmesi ile gelmiştir. Uluslararası İHL’lerin amacına ilişkin belirsizlik öğrenci seçimine ilişkin kriterlere de yansımaktadır. Bu anlamda öğrencilerin şikayetlerinin yoğunlaştığı ana konu seçimler sırasında kendilerine burada din eğitimi verileceği ve bir din adamı olarak yetiştirileceklerine ilişkin hiçbir bilgi verilmemiş olmasıdır. Nitekim Uluslararası İHL’lerin ilk defa nereden duyulduğu sorusuna öğrencilerin %16’sı “buraya geldikten sonra” cevabını verirken, %9,3’ü soruyu cevapsız bırakmıştır. Aynı şekilde Uluslararası İHL’leri tercih sebebine ilişkin soruyu öğrencilerin %8,8’i cevapsız bırakırken %23’ü kendi istekleri dışında gönderildiklerini ifade etmiştir. Söz konusu %23’ün içinde yer alan önemli bir kısım ise kandırılarak getirildiklerini iddia etmektedir. Yetkililerle yapılan görüşmelerde bu durumun önüne geçilmesi amacıyla son seçimlerde imkan dahilinde konunun uzmanlarından oluşan komisyonlar kurulmak suretiyle öğrencilerle gerçekleştirilen yüz yüze görüşmeler sonucu kararların alındığı belirtilmiştir. Nitekim bu uygulamanın yapılan çalışmaya da yansıdığı görülmüş, bağımsız t-testi ve tek yönlü varyans analizlerinde 9. Sınıflar

ile diğer sınıflar, özellikle de 12. Sınıflar arasında anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. 9. sınıflar büyük çoğunluğu bilinçli olarak din eğitimi almaya geldiğini ifade ederken bu oranın en az olduğu grup 12. Sınıflardır. Yine öğrenciler, okul yönetimleri ve öğretmenlerle yapılan mülakatlarda da yeni gelen öğrencilerin Uluslararası İHL'leri bilinçli olarak seçtikleri ve burada alacakları eğitimin mahiyetini bilerek tercihte bulduklarını açıkça ortaya koymaktadır.

Konuyla ilgili bir diğer veri de üniversite de okunmak istenen bölüme ilişkin verilen cevaplarda bulunabilir ki, öğrencilerin %23,1'mühendislik, %17'si tıp, %16,2'si ise uluslararası ilişkiler okumak istemektedir. Bunun temel sebebi de öğrencilerin büyük çoğunluğunun 10 ve üzeri sınıflardan olması, dolayısı ile yeni uygulamadan önce gelmiş olmaları, başka bir ifade ile öğrencilerin bu okulları bilinçli olarak seçmemeleridir. Nitekim yapılan ki kare testine göre 9. Sınıflarda ilahiyat okumak isteyenlerin oranı %50 iken bu oran 12. Sınıflarda %11,6'dır.

Bunlara ek olarak öğrenci seçiminde mülakat yönteminin geçilmesi ve öğrencilerin kişilik, hedef ve bilgi seviyesine ilişkin bilgelere yönelik seçimlerin öğrenci kalitesini artırdığı da gerek idareciler gerekse eğitimciler tarafından vurgulanmıştır.

2.3.Eğitim (Program ve Müfredat)

Uluslararası İHL'lerin amacına ilişkin belirsizlik okullardaki eğitime de yansımaktadır. En temel problem Uluslararası İHL'lere mahsus bir programın ve modülün olmayışıdır. Şu an itibariyle müfredat Milli Eğitim Bakanlığı'nın Türkiye'de Türk öğrencilerin eğitimi için belirlenmiş müfredat ile aynıdır. Dolayısıyla program öğrenciler için verimli olmadığı gibi İnkılâp Tarihi gibi, yabancı ülkelerden gelen öğrenciler için çok anlamlı olmayan dersler ve ders içerikleri bulunmaktadır.

Eğitime ilişkin en temel sorunlardan biri de takip edilecek bir temel kaynak kitabın bulunmamasıdır. Nitekim burada okutulan kitaplar Türkiye'nin herhangi bir bölgesindeki İmam Hatip Liselerinde okutulan kitaplarla aynıdır. Dolayısıyla öğrenciler için birçok kelime yabancı ve seviyelerinin üstündedir. Konular ve anlatım tarzının basite indirgenmeden ancak öğrencilerin seviyeleri de düşünülerek bu okullara özgü kaynak kitaplar ve görsel materyaller yeniden planlanmalıdır.

Ayrıca kültürel uyum, iletişim, genel görgü kuralları, temizlik, temel yaşam becerileri gibi konularda sorunlar yaşanmaktadır. Bu konularda özellikle görsel materyaller sıkıntısı çekilmektedir.

Uluslararası Fatih Sultan Mehmet Anadolu İmam Hatip Lisesi'nin yayın organı olan Yedirenk dergisine verdiği röportajda Din Eğitimi Genel Müdürü İrfan Aycan'ın "Uluslararası statüye sahip bu projenin amaç ve hedeflerine uygun yeni bir müfredat çalışması yapılacak mı? Zira olmazsa olmaz bir ihtiyaç olarak görünüyor." şeklindeki soruya verdiği cevap durumu açıkça ortaya koymaktadır. Aycan "*Bildiğiniz gibi bu proje imam-hatip liselerinin din eğitiminde kendine özgü bir model oluşundan yola çıkılarak başlatılmış bir projedir. Ayrıca bu okullarda okuyan öğrencilerimiz, diğer öğrencilerimizle aynı eğitimi almakta, dolayısı ile mezun olunca aynı diploma ile aynı haklara sahip olmaktadır. Bu bakımdan yeni bir müfredat çalışmasına girmemiz, okullarımız arasındaki bu eğitimsel eşitliğin bozulmasına sebebiyet verecektir. Elbette ki öğrenci merkezli bir anlayış benimsediğimiz eğitim sistemimizde öğrencilerimizin hazır bulunuşluğunu gözetiyor ve bir takım düzenlemeler yapıyoruz. Bunu da seçmeli dersler ve öğretmenlerimizin ders içi ve ders dışı takviyeleri ile gerçekleştiriyoruz.*" (Gülali, 2013: 6) cümleleriyle bu okulların büyük hedef ve amaçlarının müfredat eşitliği bürokrasisindeki sıkışmışlığını öğretmenlerin özel gayretleri ile aşmaya çalıştıklarını ifade etmektedir.

Eğitim noktasında en önemli sorunlardan biri de dil problemidir. Öğrencilerin %73,8'i Türkçe bilmeden bu okullara gelmiştir. İlk yarıyıl verilen dil eğitimi de yetersiz kalmaktadır. Buna öğretim yılına sonradan dahil olan öğrencilerde eklendiğinde sorun bir üst noktaya taşınmaktadır. Bu bağlamda öğrenciler hem dil hem de kültürel uyum sorunu yaşamaktadır. Bu sorunu aşmak için öğrencilerin geldikleri ilk yıl, Türk kültürüne ve okul ortamına uyum sağlayabilmeleri ve dil problemini aşabilmeleri noktasında Türkçeyi ve Türk Kültürünü düzgün öğrenebilecekleri derslerin ağırlıkta olduğu bir hazırlık (oryantasyon) sınıfı uygulamasının tartışmaya açılması faydalı olacaktır.

Nitekim, öğrencilerin büyük çoğunluğunu Afrika kökenliler (%51,7) oluşturmakta olup, söz konusu öğrencilerin gerek kulak aşinalığı ve benzeşen ya da ortak kelimeler gerekse dil bilgisi açısından Türkçe öğrenimi diğer bölgelerden gelen öğrencilere göre daha zor olmaktadır. Bir diğer sorun da öğrencilerin seviyeleridir. Öğrencilerin ülkelerinde

aldıkları eğitimler geldikleri ülkelere göre büyük farklılıklar göstermektedir. Farklı bilgi düzeyine, ders çalışma ve ödev yapma alışkanlıklarına sahip bu öğrencilerin aynı sınıfta olmaları hem öğrenciler hem de öğretmenler açısından sınıftaki eğitimin standardını olumsuz yönde etkilemektedir. Örneğin sayısal derslerde Endonezya ve Filipinler, tarih dersinde ortak bir geçmişimiz olduğu için Balkan ülkeleri, Türk Cumhuriyetleri ve KKTC, meslek derslerinde (din dersleri) medrese eğitimi aldıkları için Afganistan, Pakistan ve Afrika'dan gelen öğrenciler daha başarılıdır. Diğer taraftan, Türkiye'de ilahiyat eğitimi almayı bilinçli olarak (kendi isteğiyle) tercih eden öğrenciler derslerde daha başarılı iken; diğerlerinin daha başarısız ve isteksiz oldukları gözlemlenmektedir. Afrika gibi sıcak ülkelere gelen öğrenciler sınıf ortamında daha samimi ve güler yüzlü bir iletişim beklerken, soğuk iklimlerden gelen öğrenciler sınıf içi disiplinin sağlanması adına daha sert bir tutum arzulamaktadır.

Okullarda görev alacak öğretmenlerin hizmet içi eğitimlerle desteklenmesi ve ders içerikleri, kullanılacak materyaller ve ders işleyişinde kullanılacak metot açısından okullar arası işbirliği ve iletişimin artırılmasının fayda sağlayacağı ifade edilmektedir. Ayrıca Uluslararası İHL'lerin koşulları dikkate alındığında burada (ülkenin dilini ve kültürünü bilmeyen her renkten insana sabır ve kardeşlik hukukunu gözeterek) eğitim verecek öğretmenlerin mülakat ile seçilerek atanması ya da en azından buradaki koşulları bilerek atama istemesi son derece önemlidir. Öğretmenler ve yöneticilerin okullarında görevlendirilme usulüyle değil, kadrolu olarak çalıştırılması eğitimin kalitesini ve verimi artıracak hususlardır. Öğretmenlerin öğrencilerin geldikleri yerin sosyal ve kültürel yapısına dair fikirlerinin olmaması yaklaşım sorunları barındırmaktadır. Eray Demirçelik tarafından Kayseri Mustafa Germirli Uluslararası Anadolu İmam Hatip Lisesi özelinde yapılan çalışmada da çokkültürlü yapıya sahip bu okullarda görev alan eğitimcilerin yaşadıkları zorluklara dikkat çekilmektedir (2012:64-72).

Öğrencilere verilen bursların az olması (Bursun artırılması talebi varsa bunun gerekçesi belirtilmelidir.), öğrencilerin hazır bulunuşluklarının farklı olması, öğrenci velileri ile gerekli irtibatın kurulmaması, bazı öğrencilerin meslek derslerini önemsememesi de diğer sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.4. Türkiye Algısı, Oryantasyon ve Kültürel Farklılık

Öğrencilerin büyük bir bölümü Türkiye'yi modern (%75,1), yardımsever (%85,5), demokratik (%68,5), gerek ekonomik (%61,7) gerekse eğitim kültür sanat spor açısından zengin (%66,1) bir ülke olarak görmektedir. Buna karşın Türkiye'nin dindar (%64,1), Ortadoğu'nun en önemli aktörü (%57,5) ve İslam dünyasının lideri (%44,2) olduğuna ilişkin ifadeler katılanların oranı daha düşüktür. Türkiye'nin dindar bir ülke olmasına ilişkin ifadenin diğer ifadelerle oranla daha düşük bir orana sahip olmasında en temel etken, katılımcıların büyük çoğunluğunu oluşturan Afrikalı öğrencilerin özellikle (Türkiye'de) bayanların kıyafetlerinin İslami olmadığı kanaatidir. Bu sonuç diğer iki ifadeyi de yansıtmakta ayrıca zımnen öğrencilerde varolan Türkiye'nin Avrupalı olduğu kanaati ve İslam dünyası algısı da etkili olmaktadır.

Öğrencilerin %73,8'inin Türkçe bilmeden okula gelmesi ve okulda verilen Türkçe derslerinin yetersiz olması nedeniyle dil en temel problem olarak ilk sırada yer almaktadır. Ayrıca okulun her biri farklı coğrafya ve kültürlerden gelen öğrencilerden oluşması adab-ı muaşeret anlayışındaki farklılıklar, özellikle yemek kültürü, kurallara uyma vb. konularda zaman zaman sorunlar yaşanmaktadır. Bir çoğu sadece yaşadığı şehir ve ülkesinden değil ailesinden de ilk defa ayrı kalan öğrencilerin yuva ve memleket özleminin yanı sıra eğitim aldıkları şehrin örf, anane gibi sosyo-kültürel yapısına, şehrin sakinlerinin kendilerine yaklaşımı ile tavırlarına ve fiziki (özellikle iklim) şartlarına uyum sağlamaları kolay olmamaktadır. Öğrencilerin aile ve ülkelerinden ayrı kalmaları nedeniyle rehberlik hizmetinin son derece elzem olduğu görülmektedir.

Ayrıca Öğrencilerin gün içinde (sabahtan akşama) etütlerle desteklenen yoğun bir eğitim programına alınmaları, pedagojik sorunlar oluşturmakta ve sosyal, kültürel, sportif faaliyetlerin eksikliği dikkati çekmektedir. Öğrencilerde ümmet bilincini geliştirecek Müslüman kimliğini benimsetecek kültürel etkinliklerin eksikliği hissedilmektedir.

2.5. Pratikte Yaşanan Sorunlar

Oryantasyon ve sosyal-kültürel uyum sorunlar dışında pratikte karşılaşılan sorunları ilan, başvuru, kabul ve kayıt süreçlerindeki sorunlar, pansiyon sorunları, mezuniyet ve istihdam sorunları, kurumlar arası işbirliği sorunları olmak üzere dört başlık altında toplamak mümkündür.

İlan ve başvurularda ilgili ülkelerdeki paydaşlar yeteri düzeyde bilgilendirilmemesi, reklam ve tanıtımın eksik oluşu, öğrenci seçiminde mülakat yapan kişilerin alanla ilgisinin olmaması, bazı ülkelerde öğrenci seçiminde bir takım cemaatlerin etkisi altında kalınması, son döneme kadar başvuruda Uluslararası İHL'lerin misyon ve vizyonlarının açık bir şekilde belirtilmemesi, başvurularda kimi zaman lise mezunu öğrencilerin kayıt yaptırmaması, gelen öğrencilerin karşılanması ve gideceği yere gönderilmesi, ikamet bilgileri vb. konularda yaşanan takipsizlikler, vize harçlarının öğrenciler için külfetli olması, sağlık raporlarının takip edilmemesi, kayıt sürecinde ilgili personellerin dil eksikliği nedeniyle öğrencilerle yaşanan iletişim eksikliği ve ilgili kurumlar arası koordinasyon en temel sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Okulların ve okullara ilişkin bilgilerin internet sitelerinden farklı dillerde tanıtımı, okul binaları ve pansiyonların eski olması, pansiyonlarda odaların kalabalık olması, duş ve WC'lerin yetersiz olması, pansiyonların temizlik sorunu, pansiyonların spor salonu, kütüphane, Wireless-internet gibi Teknolojik donanım eksikliği, (Wireless-internet) vs. noktasında yetersiz kalması, etüt salonlarının yetersiz olması, revir hizmetlerinin eksik olması, banyo ve lavaboların odaların dışında olması gibi fiziki şartların yetersizliği ile ilgili problemler bulunmaktadır.

Yanı sıra yurt idarecilerinin öğrencilerle iletişim eksikliği, belletmenlerin yeterli sayıda olmaması, mevcut belletmenlerin de yetersizliği, belletmenlerin yaşları ve seviyelerinin öğrencilere uygun olmayışı ve pansiyonlarda manevi değerler eğitimi programlarının yetersiz oluşu gibi insan kaynakları sıkıntıları dikkati çekmektedir.

Yurt içindeki disiplin sorunları, beslenme kültürlerinin ülkelere göre farklılık göstermesi, öğrencilerin tatillerde evlerine gidememeleri nedeniyle oluşan ödenek sıkıntısı, öğrencilerin boş zamanlarını verimli bir şekilde değerlendirememesi, pansiyon dışına evci çıkışları gibi genel sorunlardan bahsedilebilir. Bu anlamda belletmen sayıları artırılmalı ve belletmenlere hizmet içi eğitim verilmelidir. Pansiyonlarda öğrenciler için Türkçe hazırlanan çocuk kitaplarının bulunduğu kütüphaneler olmalıdır.

Öğrencilere ders dışında, güzel sanatlar alanında ya da ilgilerine göre mesleki kurlar ve değerler eğitimi verilmeli bunun için okullar res-

mi kurum ve STK'lardan eğitim desteği alınabilir. Sosyal aktivite alanlarının donatım giderlerine bu okullar için öncelik verilmelidir.

Mezuniyet ve istihdam noktasında ise üniversite mezuniyetinden sonra din atışelikleri ile irtibatlarının olmaması, okul döneminde mezuniyet sonrası (ülkelerinin ihtiyaç duyacağı) için kariyer planlamalarının eksik olması, öğrencilerin istemedikleri alanlara yönlendirilmesi, İlahiyat fakültelerini tercih etmeyen öğrencilerin TDV burslarının kesilmesi, yanı sıra İlahiyat fakültelerinde bu öğrenciler için ayrılan kontenjanların yetersiz olması ilk göze çarpan sorunlardır. Ayrıca mezun öğrencilerin takibinin yapılmaması, ülkelere döndüklerinde denklik problemleri yaşamaları, mezunların memnuniyetlerine yönelik çalışmaların yapılmaması, ülkelere dönmeden önce YTB mülakatına alınmaması, diplomaların geç hazırlanması, öğrencilerin Türkiye'de kalma isteği diğer problemlerdir.

Uluslararası İHL'lerle ilgili kurumlar: TDV, Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, MEB, DİB, stratejik kurumlar olup YTB, TİKA, Dış İşleri Bakanlığı, SGK, Emniyet Genel Müdürlüğü, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Yunus Emre Enstitüsü, İHL'ler ile ilgili STK'lar, YÖK, KYK, Sayıştay, Temel ve Ortaöğretim Genel Müdürlüğü, Gençlik ve Spor Bakanlığı'da paydaşları oluşturmaktadır. Bu noktada en temel problem, paydaş kurum temsilcilerinin ortak bir platformda bir araya getirilmemesi ve bilgilendirilmemesi, söz konusu kurumlarla koordinasyon eksikliği, karar mekanizmalarının yavaş işlemesi öğrenci seçiminde stratejik ortakların eşit paylaşımı bulunmaması en temel problem alanlarıdır.

Öğrencilerin büyük çoğunluğu (%80,5) Uluslararası İHL'lere gelmeden önce kendi ülkesinde başta Kur'an-ı Kerim ve temel ilmihal bilgileri olmak üzere din eğitimi almış olup, geline ülke, ailenin statüsü ve çocuğa ilişkin beklentisi gibi şartlara nispetle bu bilgiler her bir öğrenci farklı düzeylere sahiptir.

3. Sonuç

Milli Eğitim Bakanlığı Din Eğitimi Genel Müdürlüğü (DEGM) ve Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) işbirliği ile eğitime başlayan Uluslararası İHL'ler çoğunluğu Afrika ülkelerinden olmak üzere dünyanın dört bir tarafından lise çağındaki gençleri ülkemizde din eğitimi almaları üzere

misafir etmektedir. Bugün bahsi geçen üç okulda 72 ayrı ülkeden 790 öğrencinin eğitim almaktadır. Bu okullarda yetişen gençlerin ülkelere aşırılıklardan arındırılmış gerçek bir din anlayışını taşımaları ve ülkeleri ile Türkiye arasında her alanda bir köprü olabilecek ilişkiler ağına yardımcı unsurlar olmaları hedeflenmektedir. Ancak bu okulların amaçları, işleyişi ve gelecek perspektifi ile ilgili bazı problemler dikkat çekmektedir. Özellikle okulların misyonu ve vizyonuna ilişkin belirsizlik en temel problem alanını oluşturmaktadır. Bu durum öğrenci seçiminden uygulanan programa ve müfredata, ders işleme biçiminden kullanılan/kullanılması gereken materyale kadar eğitim öğretim sürecinin tüm alanlarını etkilemektedir.

Her ne kadar DEGM ve TDV arasında imzalanan protokolde okulların amacı “din görevlisi” yetiştirmek olarak belirtilse de Uluslararası İHL’lerin (Türkiye’de olduğu gibi) temel hedefinin sadece din adamı yetiştirmek değil temel din eğitiminin yanında gelinen ülkenin ihtiyaçları doğrultusunda farklı disiplinlere de imkân tanıyan ve bu bağlamda Türk diplomasisi içinde aktif rol alacak insan kaynağının yetiştirileceği bir eğitim kurumu olarak yoluna devam etmesine ilişkin tavsiyelerin de dikkate alınarak bu okulların amacının ne olacağına karar verilmesi elzemdir. Çünkü bundan sonraki tüm sorunların cevabı da bu karara bağlı şekillenecektir. Bu okulların temel amacı makul din eğitimi anlayışını hazmetmiş din adamı yetiştirmek olarak tanımlansa da farklı coğrafyalardan ve kültürlerden gelen bu öğrencilerin ülkelerindeki yetişmiş insan ihtiyacı da farklılık göstermektedir. Dolayısıyla UİHL’lerin amacı ve vizyonu belirlenirken (bütüncül bir din eğitimi zorlaştırırsa da) Müslüman ülkelerin dine bakışı, farklı mezhepler ve akımların oluşturduğu farklılıklar dikkate alınmalıdır.

Öyle ki din adamı ihtiyacını derinden hissedenden bölgelerden gelen öğrenciler bulunduğu gibi, ülkelerinde özellikle medrese kökenli din adamı fazlalığının bulunduğu bölgelerden gelen öğrencilere de rastlanmaktadır. Bu durum öğrencilerin özellikle üniversite eğitimi ile tercihlerinde bir ikilemi de beraberinde getirmektedir. Bununla birlikte özellikle ilk yıllarda pek çok öğrencinin seçilirken din eğitimi alacaklarını bilmemesi ve beklentilerini doğal olarak farklı biçimlerde konumlandırmaları buradaki eğitimi olumsuz etkileyen bir unsur olarak karşımıza çıkmakta-

dır. Yanı sıra bölgesel ve kültürel farklılıklara sahip ülkelerden gelen öğrencilerin eğitim gördüğü bu okullar da Türkiye'deki Türk öğrencilerin halen eğitim görmekte olduğu Anadolu İmam Hatip Liseleri programlarının uygulanıyor olması da buradaki eğitimle ilgili temel bazı sorunlarına kapı aralamaktadır. Bu nedenle İstanbul'daki Uluslararası İmam Hatip Lisesi diğerlerinden farklı olarak Türk öğrencileri de aynı çatı altında eğitime tabi tutmaktadır. Öğrenci profillerinin çeşitliliği, bu çeşitliliği bir formasyon dahilinde birleştirecek bir mevzuat değişikliğinin yapılmaması, okulların fiziki ve sosyal şartlarının bu öğrencilere hizmet edememesi ve bunlara bağlı pek çok sorunlar mevcuttur.

Gelinen noktada halen 72 ülkeden 790 öğrenci ile eğitime devam eden bu okullara ilişkin belki birçok eğitim kurumunda mevcut olan sorunları görmek mümkündür. Bu sorunların birçoğu yetkililerin iradesiyle kısa sürede çözülebilecek niteliktedir. Bu anlamda üzerinde durulması gereken en önemli hususlardan biri İslam dünyasında radikal akımlar, mezhep ve etnisite temelli çatışmalar her geçen gün daha da artarken ve hem ölen hem de öldüren Allah'ın büyüklüğünden dem vururken (Allahüekber derken) bu okulların farklı ırk, renk, mezhep ve etnisiteden ümmetin evladı yüzlerce öğrenciyi tek bir çatı altında toplaması ve ümmet bilincini tesis etmesi bile tek başına okulların ne kadar elzem olduğunu göstermektedir. Gerek yöneticilerin gerekse eğitimcilerin önemli bir bölümünün de bunun farkında olması ve bu bilincin tesisinde öncü ve kurucu rol oynaması ayrıca sevindiricidir ve "tekerleğin tümsekte kalmayacağını" müjdelere niteliktedir. Nitekim araştırma sürecinde pek çok konuda eksiklikler, şikâyet ve talepler olmuşsa da bundan arî tek konu öğrencilerin yönetici ve öğretmenlerine olan sevgisidir.

Ayrıca, İslam dünyasında entelektüel yetiştirme de yaşanan problemler göz önüne alındığında bu soruna Türkiye'deki din eğitiminin bir model olarak Uluslararası İHL'ler aracılığıyla bu ülkelere transfer edilme imkan ve ihtimali de oldukça anlamlıdır. Sonuç olarak, Uluslararası İHL'ler için Müslüman dünyadaki insanların profilini değiştirecek bir amaç ve vizyon belirlenmesi, bu anlamda Din görevlisi/adamı kavramına yüklenen dar kalıbın dışına çıkılarak öğrencilerin ileride İslam dünyasının kaderini okuyabilecek, şekillendirebilecek ve bu alanda aktif rol alabilecek şekilde yetiştirilmeleri son derece önemlidir.∇

KAYNAKÇA

- AŞLAMACI, İ. (2013). "Pakistan Medreselerine Bir Model Olarak İmam Hatip Liseleri", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri, Din Eğitimi Anabilim Dalı, Sakarya
- DEGM (Din Eğitimi Genel Müdürlüğü) <http://dogm.meb.gov.tr/www/gorevlerimiz/icerik/8> Erişim: 10. 12. 2013
- DEMİRÇELİK, E. (2012), Çokkültürlü Ortaöğretim Okulu Yönetici Ve Öğretmenlerinin Yönetim Sürecinde Karşılaştığı Güçlüklerin İncelenmesi, T.C. Erçiyes Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Eğitim Yönetimi Teftişi Planlaması, Ve Ekonomisi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.
- GÜLALİ, M. (2013). "Din Eğitimi Genel Müdürü Prof. Dr. İrfan Aycan ile Okulumuz ve Uluslararası İmam Hatip Liseleri Üzerine Röportaj" Yedirenk (Uluslararası Fatih Sultan Mehmet Anadolu İmam Hatip Lisesi Okul Dergisi), sayı: 2, 4-7
- GÖVER, İbrahim H. (2013), Kayseri'de Öğrenim Gören Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Kayseri, Türkiye Ve İslam Algısı, Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Nevşehir.
- KAYMAKCAN, R. ve Aşlamacı, İ. (2011). "İmam-Hatip Liseleri Literatürü Üzerine Bibliyografik Bir İnceleme" *Değerler Eğitimi Dergisi*, C. 9, N. 22, 71-101

